

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію **Ординської Ілони Яківни**

«МІКРОТОПОНІМІЯ ПІВНІЧНОЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ»,

подану на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 – українська мова –

Вінниця, 2020. – 279 с.

Упродовж останніх десятиріч спостерігаємо помітну активізацію ономастичних студій з мікротопоніміки. Це безперечно зумовлено численними мовознавчими й культурологічними потребами часу, завданнями ономастичних комісій, необхідністю створення повного реєстру назв тощо. Систематизація топонімного фонду та залучення в науковий обіг багатого мікротопонімного матеріалу залишається важливим і необхідним для створення цілісної топонімної карти України. Якісне та кількісне збільшення ономастичних студій з мікротопонімії дозволяє дослідникам зміцнювати теоретичне підґрунтя для вивчення цього пласту онімів, віднаходити зв'язки та відмінності, простежувати певні закономірності в семантико-мотиваційних та словотвірних характеристиках назв. Комплексне висвітлення регіональної мікротопонімії обґрунтоване також необхідністю визначення загальних критеріїв формування топонімної системи і є важливим для українського мовознавства і всієї славістики. Вивчення мікротопонімів вимагає невідкладної уваги ще й тому, що цей пласт ономастичної лексики часто не зафіксований у жодних матеріалах та документах, а офіційна мікротопонімія зазнає змін під впливом соціально-політичних вимог часу. Саме тому укладення реєстру і системне опрацювання таких назв сьогодні залишається важливим завданням ономастики. У цьому контексті дисертаційне дослідження І. Я. Ординської „Мікротопонімія Північної Хмельниччини”, що є комплексним аналізом мікротопонімії одного з регіонів України, є

актуальним і для лінгвістики, й для низки суміжних дисциплін.

Новизна й оригінальність рецензованої наукової роботи в тому, що вперше в українському мовознавстві системно досліджено мікротопонімію одного з найцікавіших в ономастичному та соціолінгвістичному плані регіоні на базі ретельно випрацьованої та частково оновленої методики дослідження із залученням новітньої ономастичної термінології.

Дисертаційна робота І. Я. Ординської структурно впорядкована: складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (356 позиції) та п'яти додатків, серед яких особливо цінними є повний перелік мікротопонімів Північної Хмельниччини й таблиці, що ілюструють продуктивність основних атрибутів мікротопонімів згаданого регіону. Основний текст дисертації викладено на 210 сторінках, загальний обсяг роботи становить 279 сторінок. Така структурованість та наповненість дисертації чітко відображає етапи дослідження, визначення наукових підходів, детальний аналіз фактичного матеріалу, його теоретичне осмислення, узагальнення й висновки.

У вступі дисертації переконливо аргументовані актуальність, наукова новизна та практичне значення роботи, чітко окреслено основні завдання. На належному науковому рівні охарактеризовано теоретичні засади дослідження, висвітлено методологію, аргументовано джерельну та термінологічну базу. Теоретична основа та багатий фактичний матеріал, що налічує 7 115 назв, дозволяють І. Я. Ординській, застосовуючи збалансовані підходи та відповідні методи, здійснити на належному науковому рівні комплексний аналіз сучасної мікротопонімії Північної Хмельниччини.

Перший розділ роботи засвідчує компетентність І. Я. Ординської у теоретичних питаннях ономастики. Дисертантка доречно, присутньо і ґрунтовно аналізує окремі поняття з огляду на напрям свого дослідження. Історії мікротопонімічних студій та потрактуванню терміна “мікротопонім” присвячено основні судження першого розділу дисертації. Дослідниця окреслює різні етапи вивчення мікротопонімії в україністиці та славістиці,

аналізує принципи наукового осмислення поняття “мікротопонім”, виокремлює десять основних диференційних ознак цього класу назв. Розглядаючи основні підходи до вивчення мікротопонімії та наявні тлумачення поняття “мікротопонім” в сучасних лінгвістичних довідниках, енциклопедіях та дисертаційних дослідженнях, І. Я. Ординська характеризує різні позиції, які призвели до того чи іншого смислового наповнення терміна. Важливу увагу зосереджує на теоретико-методологічних засадах мікротопонімії, на потрактуванні мікротопоніма як специфічного різновиду власних назв. Дисертантка доцільно зауважує про суб’єктивність підходів щодо критеріїв розрізнення мікротопонімів та інших онімів, детально розглядає їх з огляду величини об’єкта у сфері тріади *мікротопонімія* — *мезотопонімія* — *макротопонімія*, в контексті соціальної значимості об’єкта номінації (широковідомий і вузьковідомий), локальний і поширений, природний і штучний тощо. Слід наголосити, що І. Я. Ординська влучно і доречно висловлює власні міркування в контексті дискусій щодо визначення об’єктів мікротопоніміки: зарахування тих чи інших назв до мікротопонімів, аналіз всіх назв малих географічних об’єктів або тільки неофіційних та історичних найменувань тощо. Важливо, що дисертантка, загалом не відступаючи від уже узвичаєного в лінгвістиці розуміння мікротопонімії, знаходить можливості для нових підходів до аналізу цих онімних одиниць. Зокрема, у своїй роботі на відміну від попередніх досліджень у галузі мікротопоніміки, окремо характеризує номінації різних мікрооб’єктів (мікроойконіми, мікрогідроніми, мікроороніми, мікрохороніми тощо), що в подальшому дає підстави для розширеного порівняльного аналізу цих онімних одиниць. Окрім того дослідниця активно послуговується малопоширеними ономастичними термінами, зокрема такими як агороніми, годоніми, віоніми, кварталоніми, сильвоніми, дримоніми, дендроніми, понтоніми тощо, і таким чином вводить їх в ширший науковий обіг. Детальне структурування мікротопонімічного простору дозволяє авторці дослідження робити послідовні висновки щодо кожної групи об’єктів номінації.

Другий розділ роботи присвячено аналізу структурно-дериваційних та семантико-мотиваційних рис власних назв поселень та їх частин. Аналізуючи взаємовплив ойконімів та мікротопонімів в регіональному просторі, І. Я. Ординська звертає увагу на структурні та семантичні відмінності номінацій, характеризує дериваційні особливості та відповідні мотиваційні відношення. На цьому підґрунті авторка детально намагається розібратися в труднощах встановлення широкого спектру мотиваційних відношень, що потребує додаткового фактажу й достовірності екстралінгвального матеріалу; способів творення, коли семантика основи неоднозначна, тонка межа між відапелятивними чи відонімними дериватами проглядається тільки через низку позамовних факторів, тому визначити, чи мотивований мікротопонім відповідним апелятивом або онімом, чи утворений “за аналогією” досить складно. Тому судження про належність оніма до того чи іншого типу чи різновиду часто мають суб’єктивний характер, що базований на деяких позалінгвальних чинниках та орієнтації автора дослідження в онімному просторі та мовленнєвих особливостях регіону.

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений характеристиці мікрогідронімів, мікрохоронімів та мікрооронімів. Авторка детально описує природні умови регіону й обґрунтовує їх вплив на кількісну та номінативну специфіку різного типу мікротопонімів. Послідовно розглядаючи різні групи мікротопонімів в межах підгруп дисертантка дотримується принципів аналізу, що включають структурну характеристику, дериваційні особливості, семантику твірних основ та мотиваційні відношення, хоч і не виділяє їх окремими підпунктами, як при розгляді мікроойконімних одиниць. Висновкові положення цього розділу ґрунтуються на порівняльній характеристиці трьох груп мікротопонімів та їхніх підгруп, що дозволяє чітко простежити відмінності та ідентичності принципів номінації різних географічних об’єктів. Слід відзначити наукову скурпульозність і ретельність дослідниці, що особливо виразно виявляється у використанні методу кількісних підрахунків для встановлення продуктивності окремих типів

номінації.

Послідовними і виваженими є висновки до дисертаційного дослідження. Вони віддзеркалюють завдання та результати наукової роботи.

Надійність проведеного в дисертації аналізу й переконливість висновків забезпечила також джерельна база дослідження, що оформлена І. Я. Ординською як додатки до дисертації і стане цінним джерелом для багатьох студій з ономастики.

Безперечно, ґрунтовне і багаторівневе наукове дослідження, яким є дисертація І. Я. Ординської, спонукає опонента до власних роздумів і міркувань, а також окремих зауважень, більшість з яких мають дискусійний характер. Зокрема:

1. У другому розділі авторка вдається до детального аналізу ойконімії регіону, що не є безпосереднім об'єктом дослідження в дисертації з мікротопонімії й потребує додаткового уточнення такої позиції. Пояснення “поселення регіону є основою для локалізації мікротопонімії і більшість із них на основі розмірів може бути кваліфікована як денотати мікротопонімів” (с. 186) не є достатньо аргументованим. Проте, безперечно, доцільність порівняльного аналізу ойконімів та мікроойконімів виглядає перспективною з огляду регіональну системність дослідження та увиразнення ознак власне мікротопонімної системи найменувань.
2. Дослідниця окремо (в другому розділі різних підпунктах, в третьому — в межах відповідних класів) розглядає структуру, мотиваційні відношення, семантику твірних лексем та дериваційні особливості назв. Цей принцип доцільний, коли йдеться про можливість чіткіше систематизувати та виявити продуктивність певних типів назв. Однак, на нашу думку, розмежування при дослідження мікротопонімії семантики основ й мотиваційних відношень в деяких випадках призводить до неправильного чи неоднозначного тлумачення. Зокрема, назву *Калинівка* дисертантка пов'язує з рослинним світом, хоч наявність суф. *-івк-* прозора вказує на походження назви від особового імені *Калина* (пор. засвідчені в регіоні типологічні відантропонімії

деривати *Антонівка, Гаврилівка, Іванівка*); *Липівці* дослідниця пояснює як відфлоролексемне, однак наявність топоформанта *-івці* вказує радше на патронімічність (як *Путринці, Теліженці*); *Цапівка, Хом'яківка* на нашу думку відантропонімні (відпрізвищеві або відпрізвиськові) деривати і їх зв'язок із зоолексемами опосередкований. Ідеологічна мотивація чи меморіальні відношення назви *Улянівка / Ульяновка*, що належить до типологічних утворень із суф. *-івк(-а)* теж сумнівне, оскільки назва може бути мотивована особовим іменем *Улян* або *Уляна* без жодного впливу радянської ідеології. До “переліку формантів, за допомогою яких утворені власні назви” (с. 80) потрапили назви з суф. *-ин(-а)*. Однак ми переконані, що випадку з назвами *Березина, Липина, Вільшина* і т. п. йдеться про семантичне утворення від лексем *березина* “березовий ліс”, *липина* “липовий гай”, *вільшина* “вільховий ліс” і т. п. Також, на нашу думку, назви *Мокрець, Нирка, Парило* є семантичними утвореннями від відповідних географічних термінів і їх пояснення як відприкметникових чи віддієслівних непереконливе або потребує додаткових аргументів.

3. Частина поселень, за словами авторки, є найчисельнішою групою мікротопонімних найменувань регіону. Аналізуючи цей розряд мікротопонімів І. Я. Ординська послуговується поділом на три типи: фольклорні, радянські, українські (с. 87). На нашу думку, така градація не виправдана. По-перше, виникає тавтологія з означенням “українські” (за мовною ознакою або за історичним періодом). З іншого боку, за структурою та мотиваційними відношеннями офіційні назви, зараховані до “радянські” та “українські”, є типологічно близькими штучними утвореннями. Логічнішим в цьому випадку є поділ на народні (історичні) та штучні номінації, офіційну та неофіційну мікротопонімію, оскільки мотиваційно-семантичні та словотвірні ознаки таких найменувань мають значні відмінності. При поділі на “радянські” та “українські” доцільно було б принаймні наголосити на особливостях найменувальних та перейменувальних процесів, звернути увагу на повернення деяким мікрооб'єктам старих (народних) або історичних назв

тощо. Цікавим доповненням такого аналізу став би соціолінгвістичний підхід до вивчення варіантних назв вулиць чи кутків села – народних і штучних, коли за допомогою соціолінгвістичного опитування чи методом спостереження можна виявити частотність та комунікативні ситуації уживання “старої” та “нової” назв в усному мовленні.

4. Важливо, що авторка порівнює різні аспекти результатів свого дослідження з висновками щодо мікротопонімії інших регіонів. Однак такі порівняння не завжди науково достовірні, оскільки можуть не збігатися наповненість та історичні зрізи аналізованого мікротопонімного матеріалу. Зокрема, О. Заїнчовська та деякі інші дослідники мікротопонімії, зараховують й аналізують тільки неофіційні (народні) найменування, О. Василик досліджувала переважно мікротопонімний матеріал XVII — XIX ст. і т. д. Не всі дослідники регіональної мікротопонімії вважають мікротопонімами номінації-орієнтири, що найчастіше виражені прийменниково-іменниковими конструкціями (*За Давидком, На болоті, Біля моста, На селі* тощо), та найменування адміністративно-територіальних одиниць (*Плужнецький район, Понінківська об'єднана територіальна громада* тощо). На нашу думку, слід було порівнювати матеріал з урахуванням відповідної похибки.

5. Особливої уваги заслуговує пояснення, а з тим і правопис складених мікротопонімів, які дисертантка трактує як відонімно-відапелятивні, де другим компонентом виступає онімізований апелятив, найчастіше номенклатурний термін. Фіксація таких назв орфографічно непослідовна, наприклад, *Глибока Долина, Луб'яний Міст, Кам'яний Брід, Швайнова Руда, Банцарова Нива*, але *Пузирський ліс, Старий сад, Панський ставок, Попове озеро, Салдакова рудка, Білий кар'єр, Арсеньова гора, Велика могила, Омелькова грушечка, Чорнова безодня, Лисячі нори*. Вважаємо, в таких назвах слід фіксувати з великої літери обидва слова, пор. типологічні назви населених пунктів України (*Середній Майдан, Зелений Гай, Романове Село*). Інакше це не складені найменування, а одночленні конструкції

прикметникового типу, апелятив виконує тільки роль номенклатурного терміна.

6. Варто також уникати в узагальненнях чи висновках наукової роботи очевидних фактів на кшталт “годонімів та агоронімів більше, ніж кварталонімів” (с. 119); уважніше пояснювати явища мовної інтерференції чи вплив суржику в мікротопонімії, адже подекуди вони дуже тісно межують з діалектними особливостями регіону (зокрема, назви *Кропивно* (літературний варіант *Кропивне*), *Ульяновка* (літературний варіант *Улянівка*) тощо не обов’язково виникли під впливом російської мови); бажано уникати таких застарілих термінів як “сербохорватська мова” (с. 28) і т. ін.

Однак, висловлені міркування і зауваження загалом не заперечують високої оцінки та позитивного висновку про дисертаційну роботу.

Результати наукової роботи І. Я. Ординської є важливими для інших лінгвістичних, зокрема, ономастичних студій завдяки теоретичному підґрунтю, зібраному і систематизованому джерельному матеріалу, перспективі подальших досліджень з топонімії різних регіонів з урахуванням нових аспектів методології та результатів, виявлених при детальному аналізі мікротопонімії Північної Хмельниччини.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає у використанні для викладання спецкурсів із ономастики, діалектології, для укладання всеукраїнських топонімічних словників. Матеріали дослідження є надійним джерелом для вивчення історії краю, традицій та інновацій найменувань та перейменувань процесів в мікротопонімії регіону тощо.

Запропоноване дослідження отримало належну наукову апробацію. Автореферат дисертації та наукові публікації (9 статей, серед яких 3 надруковано в фахових виданнях, 2 — в закордонних наукових виданнях, 4 — в інших наукових збірниках) відбивають основний зміст роботи.

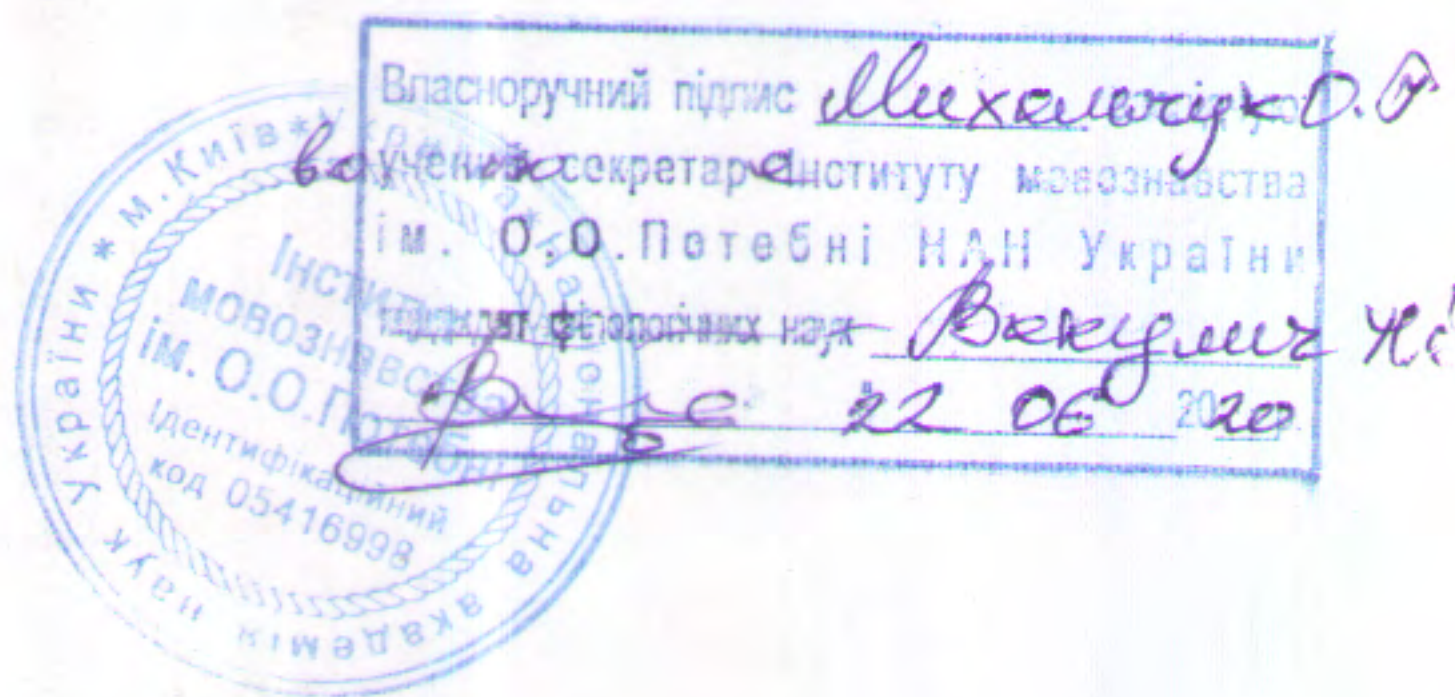
На підставі вивчення тексту дисертації та автореферату, ознайомлення з додатками та фаховими публікаціями, які висвітлюють зміст та положення дисертації, можна зробити висновок, що дисертація І. Я. Ординської

“Мікротопонімія Північної Хмельниччини” є цілісним, самостійним, науково вагомим, теоретично й практично значущим дослідженням актуальної лінгвістичної проблеми, відповідає всім вимогам, встановленим ДАК Міністерства освіти й науки України до кандидатських дисертацій, вимогам "Порядку присудження наукових ступенів", затверджену Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року), а її авторка Ілона Яківна Ординська заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 — українська мова.

Офіційний опонент:

кандидат філологічних наук,
в.о. завідувача відділу мов України
Інституту мовознавства
ім. О. О. Потебні НАН України

О. І. Михальчук

13/01.1.3-45
24.06.2020